

THE NEGATIVE REPRESENTATION OF THE DIPLOMATIC BYZANTINE CEREMONIAL IN THE LATIN CHRONICLES OF THE CRUSADES (1095-1204)

Raul-Constantin Tănase, PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The period of the Crusades is a significant phase of the diplomatic contacts between Byzantium and the West. The imperial ceremonial, a full expression of the Greek culture and civilization, becomes the frame within which the Orientals assert, in a symbolical manner, the beliefs and claims of universal domination over the world's nations. In this context, the cultural, political and economic rivalries led to tense relations between the two Christians worlds and endangered the spirit of the Christian brotherhood until 1204. The representation of the Byzantine ceremonial by the Western sources of the Crusades emphasizes the cultural, social and political antagonism between West and East, which finally led to the impossibility of effective collaboration against the common enemy: the Muslim world. This study aims to analyze the mains episodes in which the Westerners have valued negatively the diplomatic Byzantine ceremonial whereat they participated in the context of the receptions provided by the Byzantine emperor at the imperial court in Constantinople in the time of the first four crusades.

Keywords: *Ceremonial, representation, Latin chronicles, Byzantine diplomacy, crusades.*

Ceremonialul diplomatic constituia o reflectare fidelă a ideologiei imperiale bizantine, prin intermediul căruia se sublinia locul privilegiat al basileului și al grecilor în ordinea terestră și cosmică. Acesta determina funcționarea curții imperiale și a societății grecești în ansamblu, întrucât toți supușii dețineau roluri bine determinate în cadrul acestuia. Ceremoniile și diferitele ritualuri care compuneau protocolul au fost percepute de către bizantini drept o afirmare simbolică și incontestabilă a credinței și culturii lor superioare. Ceremonialul deținea ca prim obiectiv confirmarea gloriei și autorității basileului, care era încoronat de Dumnezeu Însuși¹. Constantin Porfirogenetul remarcă faptul că exercitarea puterii imperiale, în sânul palatului constantinopolitan, cu ordine și cu măsură, reproducea la nivel simbolic mișcarea armonioasă pe care Demiurgul a imprimat-o universului².

Analiza detaliată a ceremonialului bizantin și a modului în care acesta a fost perceput de către occidentali nu a constituit până în prezent obiectul unui studiu sistematic în istoriografia modernă. Deoarece ceremoniile diplomatice erau rezervate liderilor cruciați și celor din anturajul imediat al acestora, este necesar să distingem între martorii oculari și cei indirecți. Pentru cei dintâi, reprezentarea se baza pe o percepere directă a diferențelor culturale reflectate în cadrul protocolului, în timp ce martorii indirecți au tendința să descrie întâlnirile diplomatice conform propriilor bareme culturale, reflectate uneori într-o imagine eronată și impregnată de subiectivism. Astfel, reprezentarea protocolului se fundamenta uneori pe experiența nemijlocită a participanților direcți la expediție sau a martorilor orali care

*Doctorand, Universitatea din București – Facultatea de Teologie Ortodoxă “Justinian Patriarhul”. Contact: tanase.raul@yahoo.com

¹Zoe Antonia Woodrow, *Imperial ideology in middle Byzantine court culture: the evidence of Constantine porphyrogenitus's de ceremoniis*, Durham theses, Durham University, 2001, p. 191.

²Constantin VII Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies* (trad. par Albert Vogt), tome I, Société d'édition Les Belles Lettres, Paris, 1935-1939, p. 2.

s-au întors în Europa, iar alții pe o construcție imaginată a cronicarilor care încercau să proiecteze o imagine prestabilită a bizantinilor și a mediului lor oriental³. În ciuda acestor niveluri de reprezentare, ideea conform căreia grecii erau perfizi și efeminați transpare din aproape toate cronicile apusene, în conformitate cu principalele tradiții istoriografice ale Evului Mediu. La rândul lor, bizantinii atribuiau vesticilor vicii precum neînfrânarea, lăcomia, nestatornicia spiritului⁴, aroganța⁵ și ostilitatea⁶.

Reprezentarea negativă a protocolului diplomatic a fost generată, în special, de conflictele dintre urmașii lui Constantin și apuseni, ceea ce demonstrează faptul că istoricii occidentali ai expedițiilor sfinte reacționau în momentul în care idealul de fraternitate creștină risca să fie perturbat și atacau manifestările culturale și religioase care îi diferențiau de lumea orientală. Aprecierile negative la adresa ceremonialului imperial cuprinse în scrierile cronicarilor sunt preponderente, fiind susținute, în principal, de alteritatea culturală existentă între latini și bizantini. Se poate stabili o corelație între protocolul diplomatic și reprezentarea orientalilor, mai ales în privința superficialității și decadenței culturii lor. Atitudinea umilă a bizantinilor și ritualurile pe care occidentalii le puteau înțelege și care aduceau atingere mândriei și onoarei lor, au generat o reacție nefavorabilă din partea soldaților lui Hristos. Cruciații, la fel ca majoritatea străinilor care ajungeau la curtea din Constantinopol, nu erau diplomați și nu au fost capabili să înțeleagă simbolismul ceremonialului și subtilitățile sale.

Severitatea și rigurozitatea protocolului de curte bizantin contrasta puternic cu ambianța mai puțin tensionată care domina lumea vestică. Eticheta imperială, complicațiile ei, rafinamentul ceremoniei, nu erau înțelese în mod adecvat de vestici, fiind considerate drept o manifestare a lipsei de respect și politețe. De exemplu, exista interdicția să se vorbească în prezența împăratului, cu excepția cazului în care se adresa o invitație în acest sens⁷. Mai mult, dialogul cu suveranul grec nu se desfășura direct, ci prin intermediul unui interpret⁸, chiar dacă ambele părți vorbeau aceeași limbă. Interlocutorii basileului nu se puteau așeza decât cu excepția câtorva cazuri precise⁹. Guillaume de Tyr precizează că ducele Godefroy și oamenii săi au primit permisiunea de a se așeza în momentul recepției de către împărat¹⁰. Ritualul de *proskynesis* (îngenunchere) suscita un mare dispreț din partea latinilor¹¹. Acesta consta în aplecarea de trei ori până la pământ în fața conducătorului grec, ca semn de supunere și

³ Marc Carrier, *L'Autre à l'époque des croisades: les Byzantins vus par les chroniqueurs du monde latin (1096-1261)*, Éditions universitaires européennes, 2012, p. 115.

⁴ Ana Comnena, *Alexiada* (trad. de Marina Marinescu, prefață și note de Nicolae-Șerban Tanașoca), vol. II, București, Edit. Minerva, 1977, X, V, 4, p. 84.

⁵ *O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates* (translated by Harry J. Magoulias), Detroit, Wayne State University Press, 1984, 301-302, pp. 166-167.

⁶ *Ibidem*, 199, p. 113.

⁷ Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII*, în: *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Librairie Chez J.L.J.Brière, Paris, 1825, II, p. 295.

⁸ Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII*..., II, p. 296.

⁹ Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului* (trad. și note de Tatiana Ana Fluieraru), Edit. Limes, Cluj-Napoca, 2002, VII, 1, 214, p. 104.

¹⁰ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184* (trad. de Geneviève et René Métais), tome premier, Paris, 1999, II, XI, p. 66.

¹¹ Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII*..., III, p. 318.

ascultare a acestuia, și, uneori, în sărutarea picioarelor și a genunchilor suveranului bizantin¹². Omagiul pe care seniorii apuseni au fost forțați să îl depună basileului reprezenta un lucru înjositor în relațiile feudale occidentale¹³. Raoul de Caen preciza faptul că jurământul lui Bohemond a constituit o umilire și o nedreptate pentru latini¹⁴. Ideea conform căreia grecii erau infideli, leneși și nedemni, contrasta cu onoarea soldaților lui Hristos¹⁵. Anonimul menționează faptul că, deși inițial au refuzat să presteze omagiu, presați de necesitate, vesticii au fost nevoiți să se umilească în fața conducătorului grec¹⁶.

Una dintre reacțiile frecvente la adresa ceremonialului, simplă și subtilă, a constituit-o evitarea întâlnirii cu basileul, și, în consecință, evitarea participării la formalitățile diplomatice. Întrucât seniorii se îndoiau de loialitatea și sinceritatea atitudinii și gesturilor împăratului, protocolul devenea un instrument al perfidiei acestuia. Cuvintele lingușitoare, ritualurile și cadourile erau evitate de către suveranii latini, care se asigurau astfel că nu cad pradă uneltirilor grecilor. Prima expediție sfântă ne oferă cele mai numeroase exemple ale atitudinii de evitare a participării la ceremonial¹⁷.

Episodul cu ducele Godefroy de Bouillon din anul 1096, relatat în mare măsură de Albert d'Aix, reprezintă un caz particular. Fiind în fruntea unei armate numeroase care ajunge la Constantinopol, Godefroy reprezintă o tipologie frecvent întâlnită în secolul al XII-lea, care pune la baza relațiilor dintre greci și latini neîncrederea și neînțelegerea. După câteva avertizări făcute cruciaților cu privire la perfidia lui Alexios Comnenul, seniorul vestic refuză în repetate rânduri invitația basileului de a veni la curte¹⁸. După Albert¹⁹, unii critici l-au îndemnat pe ducele de Bouillon să stea departe de cuvintele înșelătoare și hainele pompoase ale împăratului, care aveau menirea să îi distragă atenția și să îl intimideze²⁰. Decizia lui Godefroy poate fi pusă pe seama unei temeri de a depune omagiu suveranului bizantin mai degrabă decât pe întrezărirea unei note de perfidie la adresa ceremonialului. Această reacție cu privire la protocol a generat consecințe negative, trezind suspiciunea lui Alexios cu privire

¹² Această formă de salut, de tradiție persană și răspândită la toate curțile orientale, trebuia să fie respectată de către toți străinii, așa cum se arată în lucrarea *De ceremoniis aulae byzantinae*. Constantin VII Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies*, tome I...XXIII, p. 129; XXXXI, p. 160; IX, p. 56; tome II,... LVI, p. 49..

¹³ Donald E. Queller, *The office of ambassador in the Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey, 1967, p. 49.

¹⁴ Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen – A history of the normans on the first crusade* (translated by Bernard S. Bachrach and David S. Bachrach), Ashgate, 2010, XII, pp. 32-33.

¹⁵ Guibert de Nogent, *Geste de Dieu par les Francs. Histoire de la première croisade* (trad. de Monique-Cécile Garand), Brepols, Turnhout, 1998, III, 4, p. 100.

¹⁶ *Histoire anonyme de la première croisade (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)* (éditée et traduite par Louis Bréhier), Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris, 1924, pp. 29-31. Foucher de Chartres justifică necesitatea jurământului prin faptul că liderii cruciați nu erau suficient de puternici dacă nu ajungeau la un acord cu împăratul. Foulcher de Chartres, *Histoire des croisades*, în: *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825, IV, p. 24.

¹⁷ Marc Carrier, „Les relations diplomatiques entre Grecs et Latins dans la perspective politico-culturelle du XIIe siècle: les réactions au cérémonial byzantin selon les chroniqueurs des croisades”, în: *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica Venezia*, nr. 5, 2003, p. 59.

¹⁸ Albert D'Aix, *Histoire des faits et gestes dans les régions d'outre mer, depuis l'année 1095 jusqu'a l'année 1120 de Jésus Christ* (ed. F. Guizot), vol. I, în: *Collection des Mémoires relatifs a l'histoire de France*, tome 20-21, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825, II, pp. 56-59.

¹⁹ Este posibil ca Albert d'Aix să fi umplut lacunele istoriei sale cu propriile lui interpretări, el fiind în mod vizibil de partea lui Godefroy de Bouillon, a cărui onoare încearcă să o apere în fața jurământului depus lui Alexios I. Jean Flori, *Pierre l'Ermite et la première croisade*, Fayard, Paris, 1999, p. 52.

²⁰ Albert D'Aix, *Histoire des faits et gestes dans les régions d'outre mer....*, II, pp. 56-57.

la intențiile reale ale soldaților lui Hristos²¹. Putem crede că teama inițială a ducelui a fost într-o oarecare măsură justificată, tinând cont de faptul că suveranul grec l-a copleșit pe acesta cu daruri pentru a obține în schimb jurământ de vasalitate²².

Raymond de Saint-Gilles și Bohemond de Tarent au manifestat o anumită reticență, mai mult sau mai puțin vizibilă, față de întâlnirea cu Alexios I Comnenul. Tancred, nepotul lui Bohemond, a recurs la o metodă ingenioasă pentru a se sustrage ceremonialului: s-a deghizat în simplu soldat și a traversat Bosforul, fără ca autoritățile bizantine să aibă cunostință de acest fapt²³. Potrivit lui Raoul de Caen, Tancred ura prietenia înșelătoare a grecilor și darurilor acestora, și, în consecință, le-a evitat²⁴. Ana Comnena menționează că, la insistențele lui Bohemond, nepotul său a prestat omagiul cerut de conducătorul grec²⁵. Nepotul prințului de Tarent a refuzat să presteze legământ basileului și bănuia că Alexios dorește să îi folosească pe cruciați cu scopul de a-și extinde imperiul. Obiectivul suveranului bizantin nu îl constituia recucerirea Locurilor Sfinte ci doar Antiohia²⁶. În ciuda temerilor cruciate, insistențele imperiale au persistat; după cucerirea Niceei, Tancred a fost forțat să se întâlnească cu Alexios și în final să depună omagiu²⁷.

Contele de Toulouse, Raymond de Saint-Gilles, a fost primit în mod onorabil la Constantinopol. Acesta a fost cazat într-un palat situat în apropierea fortificațiilor orașului și a cerut să îl viziteze pe basileu cât mai repede cu putință. Când Alexios i-a cerut să îi depună legământ, contele a refuzat, fiind iritat de situația în care a fost pus în reședința imperială²⁸. Conform lui Albert d'Aix, contele de Toulouse a stat cinci zile la Constantinopol, unde a primit daruri valoroase și a acceptat prin jurământ să devină omul împăratului²⁹. El a pretins să fie recunoscut drept șef militar al operațiunii, dar autoritatea sa provenea de la papă și din relația sa privilegiată cu legatul pontifical, Adhemar de Puy. Pentru Raymond, prestarea omagiului implica atât faptul de a-și pierde preeminența, cât și de a se regăsi, în caz de eșec, sub autoritatea și jurisdicția lui Bohemond, devenit reprezentant al împăratului³⁰. El a declarat că a venit în Orient pentru a împlini lucrarea lui Dumnezeu, singurul său suzeran, sugerând

²¹ Marc Carrier, „ Les relations diplomatiques entre Grecs et Latins..... ”, p. 60.

²² Ana Comnena, *Alexiada*, vol. II,.... , X, XI, p. 8.

²³ Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*...., XII, p. 53; Guibert de Nogent, *Geste de Dieu par les Francs*...., III, 5, p. 112; Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome premier...., II, XV, pp. 71-72.

²⁴ *Histoire anonyme de la première croisade (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)*...., 7, pp. 33-35; *The Deeds of the Franks and Other Jerusalem-Bound Pilgrims*...., II, p. 36; Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*...., XII, p. 33; Raoul de Caen, *Gesta Tancredi*, în : *Recueil des Historiens des Croisades: Historiens Occidentaux*, vol. III., xii, p. 613; Guibert de Nogent, *Geste de Dieu par les Francs*...III, 5, p. 112; Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome premier...., II, XV, pp. 71-72.

²⁵ Ana Comnena, *Alexiada*, vol. II,XI, III, 1-4, pp. 125-127.

²⁶ Jean Flori, *La première croisade. L'Occident chrétien contre l'Islam*, Éditions Complexe, Bruxelles, 1997, p. 66.

²⁷ Raoul de Caen consideră că omagiul s-a depus sub presiune, ceea ce din punct de vedere juridic înseamnă că jurământul este nul și îl absolvă pe normand de orice obligații pe care le-ar fi avut de îndeplinit. Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*...., XVII, pp. 40-41.

²⁸ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome premier...., II, XIX, p. 77; Guibert de Nogent, *Geste de Dieu par les Francs*...., III, 5, pp. 111-112.

²⁹ Albert D'Aix, *Histoire des faits et gestes dans les régions d'outre mer*...., II, p. 69

³⁰ Steven Runciman, *Histoire des croisades* (trad. din engleză de Denis-Armand Canal și Guillaume Villeneuve), Éditions Dagorno, Paris, 2000, p. 152.

faptul că era legatul laic al pontifului. De asemenea, a adăugat că, dacă împăratul în persoană va conduce armatele creștine reunite, se va pune voluntar în serviciul acestuia. Basileul i-a răspuns prudent că starea imperiului nu îi permite să părăsească Constantinopolul³¹ și i-a oferit contelui mai puține cadouri decât celorlalți principii care i-au prestat omagiu. Pe 16 aprilie 1097, contele de Toulouse a acceptat un jurământ modificat prin care se angaja să respecte viața și onoarea împăratului și că nu va acționa contra trupelor imperiale³².

Cruciadele diferite au oferit un context variat în ceea ce privește evitarea ceremonialului. După o jumătate de secol de contacte cu bizantinii, latinii erau în măsură să anticipeze raporturile lor cu urmașii lui Constantin. Prezența suveranilor vestici la Constantinopol a imprimat o notă mai complicată protocolului³³. Împărații bizantini și germani și-au disputat secole de-a rândul exclusivitatea titlului imperial; Jean Kinnamos remarca că această dispută încă exista în momentul în care Conrad al III-lea ajunge la zidurile Constantinopolului în 1147³⁴. În acest context, ceremonialul devine un instrument prin care cei doi conducători își afirmă propriile pretenții de dominație universală. De aceea, regele german refuză invitația lui Manuel de a se întâlni în Constantinopol și îi cere basileului să se prezinte la extremitatea orașului³⁵. Cererea de deplasare adresată conducătorului grec venea în contradicție cu protocolul bizantin care stipula că împăratul nu trebuie să se deplaseze pentru a-și primi oaspeții. Refuzul regelui german de a se întâlni cu omologul său bizantin avea ca obiectiv să evite complicațiile protocolului, mai ales în privința litigiului generat de pretențiile imperiale ale celor doi candidați³⁶. Palatul imperial și contextul fastuos al ceremonialului oferea o ambianță potrivită menită să impresioneze și, totodată, să îl constrângă pe conducătorul german. Manuel a declinat propunerea lui Conrad pe motiv că aceasta nu este în concordanță cu demnitatea sa, atunci când germanul a refuzat să își schimbe opinia conform căreia deplasarea simbolizează diferența dintre superior și inferior, mai precis suzeran și vasal. Fără a realiza un compromis și temându-se de sosirea armatei lui Ludovic al VII-lea, basileul s-a resemnat și l-a lăsat pe Conrad să treacă râul în ciuda eșecului negocierilor. Suveranul german a traversat Bosforul fără a-l întâlni pe Manuel iar ceremonialul s-a dovedit în acest caz un impediment în calea derulării procesului diplomatic³⁷. Episodul demonstrează

³¹ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome premier....., II, XXI, pp. 79-81.

³² Foulcher de Chartres, *Histoire des croisades*, în: *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825, IV, p. 24; *Histoire anonyme de la première croisade (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)*..., 6, p. 33; Raimond D'Agiles, *Histoire de la première croisade (Histoire des francs qui ont pris Jérusalem)*, în: *Collection des mémoires relatifs a l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1824, p. 235; *The Deeds of the Franks and Other Jerusalem-Bound Pilgrims*..., II, p. 36.

³³ Marc Carrier, „Les relations diplomatiques entre Grecs et Latins”, p. 61.

³⁴ Pentru Kinnamos, Conrad nu era decât regele Germaniei în timp ce împăratul bizantin se bucura de unicitate și universalitate. Jean Kinnamos, *Chronique* (traduit par J. Rosenblum), Paris, Les Belles-Lettres, II, 12, p. 68.

³⁵ Jean Kinnamos, *Chronique*....., II, 14, pp. 74-75; William. M. Daly, „Christian Fraternity, the Crusaders, and the Security of Constantinople, 1097-1204: The Precarious Survival of an Ideal”, în: *Mediaeval Studies*, nr. 22, 1960, p. 59.

³⁶ Michael Angold, *The Byzantine Empire. 1025-1204. A political history*, Longman, London and New York, 1984, pp. 210-211.

³⁷ Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII*..., IV, p. 332.

că demnitatea imperială a fost depășită de considerentele diplomatice imediate³⁸. Ca și Tancred, reușita lui Conrad a fost de scurtă durată³⁹; după înfrângerea armatei sale, rănit și bolnav, acesta este nevoit să treacă prin Constantinopol unde a beneficiat de o recepție deosebită⁴⁰.

Principii Antiohiei și conții Edessei au reușit cu succes să gestioneze problema protocolului imperial. Dorind să își mențină suveranitatea în propriile state în fața pretențiilor de suzeranitate ale bizantinilor, acțiunile lor au vizat să contracareze politicile imperiale care îi priveau; ceremonialul le-a servit ca instrument politic pentru a-și atinge propriile obiective. Guillaume de Tyr ne relatează un episod din 1138, când Raymond de Poitiers și Jocelyn II al Edessei au pus la cale o strategie prin care urmăreau să îl alunge pe Ioan al II-lea Comnenul (1118-1142) din Antiohia, care dorea să folosească acest oraș ca bază pentru operațiunile sale militare în Orient⁴¹. Pentru a îndeplini acest plan, Jocelyn a trimis în secret populația împotriva bizantinilor, răspândind zvonul că basileul voia să rămână în oraș pentru o perioadă nedeterminată. În fața mulțimii înfuriate, Jocelyn a fugit la palatul unde rezida Ioan al II-lea. Basileul a fost surprins de intrarea furtunoasă și l-a întrebat pe Jocelyn de ce s-a prezentat în acest fel, încălcând protocolul și disciplina imperială. Conte de Edessei îi răspunde că necesitatea depășește toate legile; urmărit de o mulțime violentă și pândit de moarte a fost forțat să încalce normele protocolare obișnuite⁴². Conform uzanțelor etice din perioada medievală, starea de pericol sau urgență, putea constitui cauza suficientă pentru încălcarea ceremonialului, cu condiția ca persoana în cauză să nu lase să se întrevadă că recurge la acest gest în mod voluntar. Conte de Edessei a reușit să îl convingă pe împărat de bunele sale intenții, reușind astfel să își mascheze șiretenia. Basileul, temându-se de o revoltă, s-a decis să părăsească orașul. Satisfacția lui Jocelyn că a reușit să scape Antiohia de bizantini a fost evidentă, mai ales că a putut să încalce protocolul cu scopul de a face situația mai dramatică și convingătoare. Conform lui Guillaume de Tyr, basileul nu a suspectat nici o urmă de înșelăciune, fiind convins de loialitatea lui Raymond și Jocelyn⁴³.

O altă încercare de subminare a protocolului imperial i-a avut ca protagoniști pe principele Antiohiei, Renaud de Châtillon (1153-1163) și pe regele Ierusalimului, Badouin al III-lea (1143-1163). Pentru a sărbători ziua Paștelui, Jean Kinnamos și Guillaume de Tyr explică că Manuel Comnenul a organizat o intrare deosebită în Antiohia pentru a simboliza trimful politicii bizantine în acest oraș; Kinnamos relatează că Renaud a mers pe jos înconjurat de valeți în jurul calului basileului, în timp ce Badouin, pe cal și încoronat, fără alte însemne imperiale, îl urma la distanță. Pentru a deturna această ceremonie, Guillaume pretinde că latinii au încercat să îl convingă pe Manuel că viața sa este în pericol dacă

³⁸ Conform relatării lui Odon de Deuil, o asemenea situație s-a desfășurat între Ludovic și Manuel, la puțin timp după prima lor întâlnire. În timp ce basileul l-a invitat din nou pe regele francez să se întâlnească, ultimul l-a refuzat și i-a cerut conducătorului grec să se deplaseze el. Este posibil ca Ludovic să se fi temut de poziția redutabilă a basileului în palatul imperial. Din cauza refuzului regelui francez, întâlnirea nu a mai avut loc.

³⁹ Ana Comnena, *Alexiada*, vol. II, ..., XI, III, 1-4, pp. 125-127.

⁴⁰ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184* (trad. de Geneviève et René Métais), tome second, Paris, 1999, XVI, XXIII, pp. 129-130; Jean Kinnamos, *Chronique*, ..., II, 86, pp. 66-67. Totuși, cronicarii nu ne informează cu privire la modul în care cei doi au reușit să își concilieze pretențiile.

⁴¹ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome second..., XV, IV-V, pp. 50-54.

⁴² *Ibidem*, XV, IV-V, pp. 50-54.

⁴³ *Ibidem*, XV, IV-V, p. 54.

procesiunea are loc⁴⁴. Cu toate acestea, conducătorul grec a întrezărit intenția celor doi iar cruciații au fost nevoiți să se plieze pe voința sa. Episodul ne demonstrează faptul că bizantinii conștientizau faptul că apusenii doresc denigrarea protocolului în privința implicațiilor sale simbolice și ideologice. Cu toate că urmașii lui Constantin înțelegeau episodul în care Ioan Comnenul căzuse victimă violenței occidentalilor, totuși, nu au luat nici o măsură concretă împotriva statelor latine din rațiuni politice.

Un alt exemplu privind transgresiunea ceremonialului ne este oferit de Guillaume de Tyr care descrie umilirea lui Renaud de Châtillon în 1159. Din dorința de a se împăca cu împăratul, deoarece cu câțiva ani înainte jefuise Ciprul⁴⁵, prințul Antiohiei trebuie să se supună basileului în cadrul unei întâlniri bine orchestrate⁴⁶. Episodul a rănit profund orgoliul latinilor, în special prin partea sa simbolică. Mai întâi, Renaud a fost forțat să poarte o haină grosieră, nedemnă pentru statutul său. Mânele scurte ale costumului său deveneau simbolice pentru umilirea sa, întrucât brațele goale erau văzute ca imorale și indecente și, uneori, ca un semn de subordonare. Faptul de a fi purtat cu o coardă în jurul gâtului și ținerea spadei rupte de cotor constituiau semne de supunere și umilire, pe care fiecare participant era în măsură să le constate și înțeleagă. Detaliile oferite de Guillaume se pot explica prin diferiți factori, ca de exemplu opoziția sa față de Renaud și satisfacția lui de a-l vedea umilit, sau prin dispoziția sa favorabilă către Manuel, care dorea legături apropiate cu statele latine. Cronicarul reproșa lui Renaud că a încercat în zadar să pună în pericol alianța cu Bizanțul și cu statele apusene, atacând injust insula Cipru și supunând populația la diferite cruzimi. Astfel, umilirea prințului în fața lui Manuel pare legitimă, deși aceasta reprezenta o atingere adusă prestigiului vesticilor. Pentru ceilalți cronicari, această scenă de umilire putea fi considerată o dovadă a intențiilor rele ale bizantinilor cu privire la apuseni și o demonstrație a perfidiei grecilor față de soldații lui Hristos⁴⁷.

Încercările de abatere de la protocol au avut menirea de a restabili raporturi echilibrate între soldații lui Hristos și urmașii lui Constantin. Provocarea a intervenit în măsura în care unii seniori latini s-au considerat a fi egali cu basileul⁴⁸. Raoul de Caen ne oferă exemplul lui Tancred care a eșuat în dorința sa de a evita ceremonialul. Pentru a obține jurământ de loialitate din partea lui, Alexios i-a propus să îi ceară orice ar dori, crezând că acesta ar vrea același lucruri ca și predecesorii săi, aur sau alte obiecte prețioase. Tancred a dorit un cort imperial, semn al puterii bizantine, lucru care a atras indignarea lui Alexios⁴⁹. Basileul considera nedemn pentru el, în calitate de ființă unică, să i se ceară un asemenea simbol.

⁴⁴ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome second..., XVIII, XXIII, pp. 239-240; Jean Kinnamos, *Chronique*, ..., IV, 186-188, pp. 125-126. Guillaume de Tyr nu a menționat detaliile umilitoare ale acestei procesiuni, limitându-se să afirme că principele și regele au luat parte la intrarea triumfală a lui Manuel în Antiohia. Jean Kinnamos și Guillaume de Tyr nu au fost martori oculari ai evenimentelor. Pentru o analiză detaliată a obiectivității celor doi cronicari a se vedea Ralph.-J. Lilie, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, Clarendon Press, Oxford, 1999, pp. 277-297.

⁴⁵ Marc Carrier, *L'Autre à l'époque des croisades* ..., p. 154.

⁴⁶ Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184*, tome second..., XVIII, XXIII, pp. 239-240. Deși Guillaume nu a fost martor la eveniment, acesta este confirmat și de Jean Kinnamos. Jean Kinnamos, *Chronique*..., IV, 186-188, pp. 125-126.

⁴⁷ Marc Carrier, *L'Autre à l'époque des croisades* ..., p. 155.

⁴⁸ Marc Carrier, „Les relations diplomatiques entre Grecs et Latins ...”, p. 66.

⁴⁹ Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*..., XVIII, pp. 42-43; Raoul de Caen, *Gesta Tancredi*, în : *Recueil des Historiens des Croisades: Historiens Occidentaux*, vol. III ..., XVIII, pp. 619-620.

Cortul imperial a devenit locul de desfășurare al unui autentic ceremonial unde suveranul grec trebuia să își desfășoare activitatea și să își arate filantropia⁵⁰. Credibilitatea lui Raoul de Caen poate fi pusă în discuție⁵¹, având în vedere faptul că pasajul poate fi scris în lumina conflictelor ulterioare dintre bizantini și normanzi în ceea ce privește Antiohia, ceea ce reliefează mândria latinilor și revendicările lor în fața grecilor.

Omisiunea sau tăcerea cronicarilor în privința întâlnirilor diplomatice trebuie corelate cu grija de a păstra nepătată onoarea seniorilor occidentali. Când elementele ceremoniale constituiau parte integrantă a procesului diplomatic, cronicarii au denunțat ritualurile în cauză. De exemplu, aceștia au criticat aspru jurământul de fidelitate pe care seniorii apuseni l-au făcut în fața lui Alexios, chiar dacă acest ritual era modelat conform tradiției occidentale. Acceptarea omagiului de către Bohemond a fost considerată de către Raoul de Caen o umilire și o nedreptate la adresa vesticilor⁵². În unele circumstanțe, denunțarea procesului diplomatic și a ceremonialului a devenit un mijloc de apărare a gloriei latinilor, sub pretextul că seniorii au fost constrânși să se umilească în fața voinței basileului. În general, cronicarii nu rețin decât elementele care se dovedesc favorabile la adresa domnilor lor, astfel încât reprezentarea audiențelor diplomatice se face selectiv⁵³. Odon de Deuil și-a ales cuvintele pentru a descrie recepția lui Ludovic al VII-lea de către Manuel, neuitând să precizeze mărcile de respect la adresa seniorului său; în prezentarea sa, acesta insistă asupra faptului că regele a fost primit de basileu sub porticul palatului, și că după schimbarea sărutului păcii, acesta a fost condus în sala de audiențe, unde două scaune erau deja pregătite⁵⁴. Astfel, reacțiile negative s-au manifestat sub diferite modalități, mai ales prin confruntările aduse la adresa ceremonialului; de multe ori, această formă a devenit unicul mod de respingere a pretențiilor imperiale și a valorilor civilizației bizantine. Uneori, suveranii latini au înțeles semnificațiile protocolului oriental și au reușit să îl folosească în avantajul lor. Refuzul de a participa la ceremonialul imperial, transgresiunea directă a acestuia și comportamentele insolente ale cruciaților, constituie formele reacțiilor apusenilor, care au determinat reprezentarea negativă a protocolului în cronicile latine ale expedițiilor sfinte. Fiecare atitudine și reprezentare corespunde necesităților imediate și scopurilor pe care liderii cruciați și cronicarii le-au avut în vedere în acel context⁵⁵.

BIBLIOGRAPHY:

Albert D'Aix, *Histoire des faits et gestes dans les régions d'outre mer, depuis l'année 1095 jusqu'à l'année 1120 de Jésus Christ* (ed. F. Guizot), în: *Collection des Mémoires relatifs a*

⁵⁰ Élisabeth Malamut, *Alexis Ier Comnène*, Ellipses Edition Marketing S.A., Paris, 2007, p. 119.

⁵¹ Raoul de Caen nu a participat la prima cruciadă și informațiile oferite de el, primite pe cale orală, ar fi putut suferi unele deformări..

⁵² Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*, 11, pp. 32-33.

⁵³ Marc Carrier, *L'Autre à l'époque des croisades*, p. 153.

⁵⁴ Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII...* (ed. F. Guizot), III, p. 320. Jean Kinamos precizează că scaunul lui Ludovic era mai scund. Jean Kinamos, *Chronique.....*, II, 83, pp. 64-65.

⁵⁵ Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Rute de excelență academică în cercetarea doctorală și post-doctorală – READ”, Contract nr. POSDRU/159/1.5/S/137926, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

- l'histoire de France*, tome 20-21, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825.
- Ana Comnena, *Alexiada* (trad. de Marina Marinescu, prefață și note de Nicolae-Șerban Tanașoca), vol. I-II, București, Edit. Minerva, 1977.
- Angold, Michael, *The Byzantine empire, 1025-1204. A political history*, London and New York, Longman, 1984.
- Carrier, Marc, *L'Autre à l'époque des croisades, croisades : les Byzantins vus par les chroniqueurs du monde latin (1096-1261)*, Éditions universitaires européennes, 2012.
- Carrier, Marc, „Les relations diplomatiques entre Grecs et Latins dans la perspective politico-culturelle du XIIe siècle: les réactions au cérémonial byzantin selon les chroniqueurs des croisades”, în : *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica Venezia*, nr. 5, 2003, pp. 49-78.
- Constantin VII Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies*, tome I, trad. par Albert Vogt, Paris, Société d'édition Les Belles Lettres, 1935-1939.
- Daly, M. William, „Christian Fraternity, the Crusaders, and the Security of Constantinople, 1097-1204: The Precarious Survival of an Ideal”, în: *Mediaeval Studies*, nr. 22, 1960, pp. 43-91.
- Flori, Jean, *La première croisade. L'Occident chrétien contre l'Islam*, Bruxelles, Éditions Complexe, 1997.
- Flori, Jean, *Pierre l'Ermite et la première croisade*, Fayard, Paris, 1999.
- Foulcher de Chartres, *Histoire des croisades*, în: *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France*, (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825.
- Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului* (trad. și note de Tatiana Ana Fluieraru), Cluj-Napoca, Edit. Limes, 2002.
- Guibert de Nogent, *Geste de Dieu par les Francs. Histoire de la première croisade* (trad. de Monique-Cécile Garand), Brepols, Turnhout, 1998.
- Guillaume de Tyr, *Chronique du Royaume Franc de Jerusalem de 1095 à 1184* (trad. de Geneviève et René Métais), vol. I-II, Paris, 1999.
- Histoire anonyme de la première croisade (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)*, (éditée et traduite par Louis Bréhier), Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1924; *The Deeds of the Franks and Other Jerusalem-Bound Pilgrims, The Earliest Chronicle of the First Crusade* (ed. Nirmal Dass), Rowman&Littlefield Publishers. INC., 2011.
- Jean Kinnamos, *Chronique* (traduit par J. Rosenblum), Paris, Les Belles-Lettres, 1972.
- Lilie, Ralph-Johannes, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, Oxford, Clarendon Press, 1999.
- Malamut, Élisabeth, *Alexis Ier Comnène*, Paris, Ellipses Edition Marketing S.A., 2007.
- O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, (translated by Harry J. Magoulias), Detroit, Wayne State University Press, 1984.
- Odon de Deuil, *Histoire de la croisade de Louis VII*, în: *Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Librairie Chez J.L.J.Brière, 1825.
- Queller, Donald E., *The office of ambassador in the Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey, 1967.
- Raimond D'Agiles, *Histoire de la première croisade (Histoire des francs qui ont pris*

Jérusalem), în: *Collection des mémoires relatifs a l'histoire de France* (ed. M. Guizot), no. 68, Paris, Libraire Chez J.L.J.Brière, 1824.

Raoul de Caen, *Gesta Tancredi*, în: *Recueil des Historiens des Croisades: Historiens Occidentaux*, vol. III, Paris, Académie des Inscriptions et Belles-lettres, 1866; Raoul de Caen, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen—A history of the normans on the first crusade* (translated by Bernard S. Bachrach and David S. Bachrach), Ashgate, 2010.

Runciman, Steven, *Histoire des croisades* (trad. din engleză de Denis-Armand Canal și Guillaume Villeneuve), Paris, Éditions Dagorno, 2000.

Woodrow, Zoe Antonia, *Imperial ideology in middle Byzantine court culture: the evidence of Constantine porphyrogenitus's de ceremoniis*, Durham theses, Durham University, 2001.